

ПРОБЛЕМА ПСИХОГЕНЕЗИ КРИЗЬ ПРИЗМУ ТЕОРІЇ ЛОГІКО-ГРАМАТИЧНОЇ ДИНАМІКИ

У статті зроблено спробу апробації запропонованої автором нової синтаксичної теорії, її основних положень. Доказова сила цієї теорії перевіряється на одній із фундаментальних проблем лінгвістики — проблемі психогенези.

Ключові слова: психогенеза, мова, мовлення, мислення, предикація, предикативність, синтаксичні структури.

Як відомо, чи не найсуттєвішим фактором ствердження будь-якої лінгвістичної теорії є її доказова сила. Усвідомлюючи це, ми зробили спробу перевірити експланаторну силу запропонованої нами теорії логіко-граматичної динаміки (ТЛГД) на здатність висвітлення нею однієї з фундаментальних, але до цього часу ще остаточно не з'ясованих проблем — проблеми психогенези. Вибір цієї проблеми не випадковий. Вона, як, власне, і споріднена з нею проблема онтогенези, є логічним продовженням ТЛГД, спрямованої на з'ясування одного з найважливіших питань лінгвістики — сутності взаємовідношень між мисленням та мовою¹.

Однак перш ніж перейти до викладення результатів нашої апробації, окреслимо коротко основні положення ТЛГД. Цю теорію можна умовно поділити на три основні блоки. Перший блок присвячено сутності мислення й мови та основним формам існування цих явищ, другий — статичному взаємовідношенню форм мислення й мови, третій — механізму взаємодії форм мислення та мови.

I. Мислення. У нашому розумінні мисленню притаманні дві форми буття: предикативність та предикація. Еволюційно предикативність передує предикації. Перша форма мислення притаманна людині одвічно — з перших кроків її розвитку і до нашого часу. Предикація ж виникла, а точніше — розвинулась, із предикативності порівняно недавно: 30–40 тисяч років тому (за антропологічними даними, цим періодом датується поява *homo sapiens* та розвиненої мови²). Важливо, що з появою предикації предикативність нікуди не зникає, обидві форми мислення органічно співіснують у свідомості сучасної людини.

Загальні характеристики предикативності щодо предикації такі: а) предикативність є суцільною (недискретною) формою мислення, предикація — дискретна, вона складається з двох компонентів: суб'єкта та предиката думки;

¹ Не менш цікавою видається спроба пояснення з позицій запропонованої нами теорії і такої пари споріднених між собою проблем, як породження та декодування висловлення, також тісно пов'язаних із мисленням.

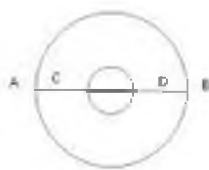
² *Анисимов А. Ф.* Исторические особенности первобытного мышления.— Ленинград, 1971.— С. 26.

б) предикативність аморфна, предикація структурована; в) предикативність неясна, «туманна» форма мислення; предикація чітка, прозора форма усвідомлення дійсності.

Прикладами предикативності у вербальному втіленні є рудиментарна, первісна предикативність: вигуки, так звані номінативні речення (*Зима. Холодно*); «вторинна» предикативність, яка виникла в результаті взаємодії двох форм мислення, а точніше — перетікання предикації у предикативність (формули ввічливості): рос. *спасибо* ← *спаси Бог*; нім. *'N morgen*; англ. *Hullo* ← *Whole be You* тощо. Приклади предикації: рос. *ребенок спит*; укр. *хтось стукає у двері*.

З погляду формальної логіки взаємовідношення між обсягами понять «предикативність» та «предикація» можна визначити як включення. За допомогою кіл Ейлера це відношення графічно можна передати у вигляді схеми 1, де суцільна пряма АВ — предикативність; жирна пряма CD — предикація. Відрізки АС, DB — власне предикативність.

Схема 1

Як бачимо, за обсягом понять предикативність ширша, ніж предикація. У широкому розумінні предикативність включає в себе предикацію. На відміну від предикативності взагалі, яка охоплює обидві форми мислення, власне предикативність є формою мислення суто психологічного порядку — мисленням на рівні уявлень, тоді як предикація є формою мислення на рівні думок³. Взаємовідношення між предикативністю та предикацією можна умовно прирівняти до першої та другої сигнальних систем І. П. Павлова відповідно. З погляду діалектики воно визначається законом єдності таких суперечностей, як явище та його сутність.

Предикативність, як явище, багатша за предикацію — сутність предикативності. Виявляється це передусім у тому, що предикативність у широкому розумінні включає предикацію (як видно зі схеми 1). Значно багатшими є її зовнішні вияви предикативності. Вони мають не лише вербальний, а й невербальний характер (сміх, плач, стогін, жести, малюнки тощо). Предикація ж виявляється зовні лише на вербальному рівні. Стислість, економність предикації, що є характерною ознакою сутності будь-якого явища, виявляється в її стислому формальному вираженні, яке зводиться до запису S + P.

Предикативність індивідуальна, що властиве явищу, предикація ж, як і будь-яка сутність, має загальний характер. Індивідуальний характер предикативності зумовлений наявністю цієї форми мислення у психосоматиці конкретного індивіда, яка залежить від віку, досвіду, особливостей органів чуття, характеру тощо⁴. Звідси й суто індивідуальні зовнішні вияви предикативності на одні й ті самі подразники із зовнішнього середовища.

³ Галкина-Федорук Е. М. Суждение и предложение. — М., 1956. — 69 с.

⁴ Предикативність, на нашу думку, зводиться до функціонування психосоматики конкретного індивіда, розчиняється в останній. Вона притаманна живій, органічній матерії як такий, відповідає за виживання істоти в навколишньому середовищі.

Предикація хоча й міститься в мозку людини, проте не тотожна діяльності психосоматики — вона незалежна від неї, самостійна форма мислення, спільна для всіх членів мовного соціуму. Це підтверджується конвенціональним характером мовної матерії: «обраністю» за спільною угодою звукових ланцюжків, у які ця форма мислення «вбирається».

Предикативність є конкретною формою мислення, предикація — абстрактною.

Конкретність предикативності зумовлена її безпосереднім зв'язком з нейроматерією конкретного індивіда, точніше — її розчиненістю в останній. Предикація ж абстрактна саме завдяки своїй незалежності (відірваності) від матерії. Нейроматерія конкретного індивіда є для предикації лише вмістищем — не більше, а фізична матерія навколишнього світу в цій формі мислення лише відбивається. Що стосується звукової матерії, з якою, на перший погляд, предикація пов'язана найтісніше (адже в неї предикація вбирається), то і в цьому випадку, зважаючи на конвенціональний характер звукової матерії, навряд чи можна говорити про органічну спорідненість між нею та предикацією.

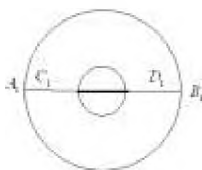
Отже, предикація — це загальна абстрактна структурована форма мислення, «доступ» до якої в мозку людини пролягає лише через предикативність. З появою предикації, як зазначалося, предикативність не зникає. Обидві форми мислення — як у чистому, так і змішаному вигляді — притаманні мисленню сучасної людини.

Мова. Природна мова, як і мислення, також існує у двох основних формах: мовленні та мові.

Еволюційно мовлення передує мові. Мовлення є ровесником людини, виникнення ж мови датується антропологами 40–30 тисячами років тому. Цим самим періодом датується й поява розумної людини (*homo sapiens*), що, на наше глибоке переконання, є наслідком формування якісно нової форми мислення — предикації.

Обсяг понять «мовлення» та «мова» з погляду формальної логіки також характеризується як включення, що добре видно зі схеми 2, де суцільна пряма A_1B_1 — мовлення; жирна пряма C_1D_1 — мова; перервані відрізки A_1C_1, D_1B_1 — власне мовлення.

Схема 2

Отже, за обсягом поняття мовлення ширше за мову. У широкому розумінні мовлення включає в себе мову, а у вузькому — її виключає. Власне мовлення, з деякими застереженнями, можна вважати аналогом первісного мовлення.

Діалектичне взаємовідношення між мовленням та мовою, як і у випадку форм мислення, так само підпорядковується діалектичному закону єдності явища та його сутності. У цій опозиції мовлення виступає як явище, мова — як його сутність.

Мовлення багатше за мову (існує понад десять видів мовлення: діалогічне / монологічне; письмове / усне; розмовне / офіційно-ділове мовлення тощо; мова ж — одна: українська, англійська та ін.).

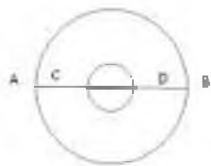
Мовлення — індивідуальне; мова — загальна. Це підтверджується наявністю специфічних рис як у певному типі мовлення, так і в індивідуальному мовленні. Мова є зосередженням спільних рис, характерних для всього мовного соціуму, завдяки чому, попри відмінності в мовленні, члени соціуму прекрасно розуміють одне одного.

Мовлення — конкретне; мова — абстрактна. Мовлення безпосередньо сприймається органами чуття: на слух, за допомогою зору. Мова ж глибоко прихована у свідомості людини, носієм мови є мозок. Зовні мова виявляється лише через мовлення, у якому вона відіграє роль системовпорядкувального та системотворчого чинника (пор.: мовлення — вода, яку можна пити, якою можна митися; мова — хімічна формула води: H_2O).

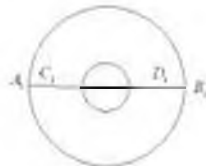
II. Взаємовідношення між формами мислення та формами мови представлено на порівняльній схемі 3, яка складається з двох попередніх схем.

Схема 3

Взаємовідношення між формами мислення

Взаємовідношення між формами мови

Порівнюючи графічні зображення форм мислення та форм мови, легко помітити, що предикативність корелює з мовленням як у широкому, так і у вузькому розумінні, предикація ж — із мовою. Ця кореляція простежується й на рівні діалектичної логіки, у якій предикативність та предикація виступають як явища, мовлення й мова, відповідно, — як сутності цих явищ.

Встановивши статичну кореляцію між формами мислення та формами мови, перейдемо до з'ясування характеру їх взаємодії, що, на нашу думку, є найголовнішим, адже саме в цьому криється сутність функціонування мовного організму.

III. Взаємодія між формами мислення та формами мови зумовлена двома факторами: F_1 — одвічним конфліктом між мисленням і матерією та F_2 — дисбалансом між мисленням та мовою.

Сутність першого фактора полягає, з одного боку, в одвічному прагненні мислення до поєднання з матерією (інакше воно просто не може бути виражене), а з другого — до відриву від неї (з метою набуття гнучкості та свободи руху). Що ж до другого фактора, то його особливістю є домінуюча роль мислення у взаємодії з мовою. Другий фактор є конкретним випадком першого, він вступає в дію лише з появою предикації та мови.

Виклавши основні положення ТЛГД, спробуємо, спираючись на неї, з'ясувати сутність процесу психогенези, у якому умовно можна виділити три етапи розвитку: когнітивно-творчий, комунікативно-структуруючий та когнітивно-деструктивний.

Когнітивно-творчий етап психогенези. Перш ніж перейти безпосередньо до з'ясування сутності цього явища, потрібно створити певну вихідну платформу, відштовхуючись від якої ми змогли б рухатися в напрямку його еволюції.

Для цього, виходячи з ТЛГД, слід з'ясувати кілька важливих моментів: початок процесу психогенези, вихідні форми мислення й природної мови і, зрештою, чи було мислення первісно пов'язане з матерією, і якщо так, то з якою саме.

Відлік психогенези, як відомо, бере початок від зародження первісної людини та первісного суспільства. На цьому етапі еволюції єдиною формою мислення була первісна предикативність, а єдиною формою мови — первісне мовлення. Що ж до питання, чи було мислення пов'язане з матерією, то, зважаючи на безсистемний, неупорядкований характер первісного мовлення, яке зводилося до випадкових звукових послідовностей, говорити про певний зв'язок мислення зі звуковою (мовленнєвою) матерією навряд чи можна. Однак мислення все ж мало зв'язок з матерією і, що характерно, — тісніший, ніж будь-коли. Ідеться про органічну матерію, а точніше — психосоматичну систему конкретного первісного індивіда (нейроматерію). Первісна предикативність фактично зводилася до нейроматерії, розчинялася в ній, створюючи цим самим діалектичний конфлікт між мисленням і матерією: закуте в органічну матерію, мислення намагається відірватися від неї, прагне абстракції.

Конфлікт між мисленням та матерією супроводжується ще одним діалектичним конфліктом — індивідуального із загальним: з одного боку, необхідністю спілкування первісного індивіда зі своїми одноплемінниками, а з другого — неможливістю, а точніше — значною обмеженістю такого спілкування.

Розв'язати ці конфлікти допомогла людині сама природа, яка не лише створює конфлікти як рушійну силу саморозвитку, а й закладає передумови для їх успішного подолання. Такою передумовою відриву мислення від органічної матерії (а разом з цим і подолання супутнього конфлікту індивідуального із загальним) слід вважати циклічність світу: регулярну повторюваність усіх його процесів, зокрема й тих, що безпосередньо пов'язані з людиною, її життєдіяльністю.

Принципом дії цієї вселенської «центрифуги» є довготривала — протягом сотень тисяч поколінь — регулярна активація певних ділянок кори головного мозку людини одними й тими самими сигналами із зовнішнього середовища, а її результатом — утворення в корі мозку «слідів» («відбитків») цих постійних, регулярних збуджень. Ці «сліди» є свого роду «квантами» досвіду людини, її знань про навколишній світ⁵.

Сигналом наявності у свідомості людини першоконцептів є таке явище, як самозбудження кори головного мозку, що збуджується вже не під безпосереднім впливом зовнішніх чуттєвих подразників, як раніше, а сам по собі. Це виявляється, зокрема, у здатності людини бачити певну річ (істоту) уві сні, відтворити її зовнішні обриси на стінах темної печери, освітленої лише смолоскипом, тощо. Зважаючи на абстрактний характер цих «квантів», а також на їхню однаковість у межах первісної спільноти, що зумовлено колективним досвідом та єдністю природи, можна з повним правом кваліфікувати такі «кванти» як першоконцепти, а період їхнього формування — як зародження свідомості: колективного розуму, колективного знання про світ (пор.: рос. *со-знание* — «спільне знання»; укр. *свідомість* — від ст.-сл. *свьѣдѣти* — «знати», англ. — *con-sciousness*). Поява таких «слідів» і є знаком того, що мислення остаточно відірвалося від органічної матерії, так би мовити, «згустилося» і набуло певної абстрактної форми. Цей період у психогенезі був найскладнішим і найтривалішим.

⁵ Кубрякова Е. А. Роль словообразования в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. — М., 1988. — С. 157.

Відірвавшись від органічної матерії та існуючи у формі першоконцептів (перший ступінь абстракції), мислення, згідно з фактором 1 (F_1), знову прагне до поєднання з матерією, інакше ці пракоцепти залишилися б невираженими. Цей період психогенези характеризується пошуками відповідної матерії у двох напрямках: матерії жестів (в історії та культурі багатьох народів залишилося багато свідчень цього) та матерії звуків. Остання, як засвідчує практика людства, виявилася найбільш придатною для втілення першоконцептів — саме на ній і було зроблено остаточний вибір. Оформившись у звуковій ланцюжки першоконцепти перетворюються на першослова (праслова). Найдавніші з цих слів, найвірогідніше, були утворені на основі звуконаслідування, яке згодом поступається формуванню слів «за домовленістю». Першослова мали форму слів-речень, на зразок тих, які можна спостерігати в дитячій мові («на», «бу-бух» тощо). Залишки цього етапу розвитку мови й мислення збереглися й донині у формі так званих номінативних речень, які О. О. Потебня цілком слушно називає «рудиментами прадавнього мислення»⁶. Утворення праслів знаменує собою початок формування мови як суспільного явища. Скільки слів утворилося на початку, через який проміжок часу з'являлося кожне наступне, чи однаковою кількістю слів володіли первісні мовці — усе це не так уже й важливо, головне те, що «процес пішов», а розпочавшись, йому вже не було зупину.

Паралельно з утворенням праслів відбувається введення їх у мовлення, де вони зазнають перевірки практикою, уточнюються, шліфуються і, що найважливіше, колективне мислення маніпулює ними як справжніми матеріальними об'єктами — палками, камінням тощо, поєднуючи праслова між собою, замінюючи одне слово іншим. Ці «вправи» не лише започатковують первісні синтаксичні відношення, а й відкривають можливості для порівняння слів між собою — виявлення між ними спільних та відмінних рис. Слова починають групуватися в колективній свідомості за певними ознаками, які «виробляє» свідомість на основі класифікації об'єктивної дійсності. Адже класифікуючи слова, людина тим самим класифікує у своїй свідомості й об'єктивну дійсність — предмети та явища, які за ними стоять. Окремі з цих ознак з плином часу «затверджуються» практикою і поступово набувають більш-менш постійного характеру — стабілізуються. Це, як і у випадку з першоконцептами, свідчить про відрив мислення від матерії праслів та формування у свідомості людини концептів другого ступеня абстракції. Цей етап знаменує собою початок системного пізнання людиною об'єктивної дійсності, її класифікування.

Від'єднавшись від матерії та існуючи у формі концептів другого порядку абстракції, мислення знову прагне до об'єднання з матерією — з метою надання цим концептам «тілесної форми». Цією матерією стають різного роду флексії, закінчення тощо, у які «вбираються» групи праслів, підпорядкованих новоутвореним концептам. «Одягнені» в матерію, ці групи слів стають першими провідниками частин мови. Відзначимо, що шлях від первісних до сучасних частин мови був досить тривалим і складним: він проходив крізь численні проміжні класифікації слів. Свідченням цього є значні відмінності класифікацій слів первісних народів, зокрема аборигенів Австралії та Нової Зеландії, порівняно з системою частин мови сучасних мов⁷. У світлі запропонованої нами теорії психогенези ці відмінності є цілком природними і зрозумілими.

⁶ Галкина-Федорук Е. М. Знач. праця.— С. 56.

⁷ Лакофф Дж. Мышление в зеркале классификаторов // Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка.— М., 1988.— Вып. 23.— С. 12–13.

Абстрагуючись від усіх тих труднощів, які насправді передували формуванню сучасних частин мови, умовно вважатимемо етап утілення в матерію концептів абстракції другого ступеня як початок формування частин мови сучасного типу, власне,— як появу таких трьох, базових для мов індоєвропейської сім'ї, частин мови, як іменник, дієслово та прикметник (прислівник з'являється пізніше — на базі прикметника.) Для зручності оперування кожною з названих вище частин мови позначимо відповідно символами N, V, Adj та Adv.

Транспонувавши новоутворені класи слів у мовлення, мислення починає маніпулювати вже не просто словами, а словами, належними до певної частини мови, тобто, по суті, частинами мови: поєднувати їх між собою, замінювати один клас на інший. Ці операції, апробовані практикою життя та спілкування, дають поштовх формуванню в мисленні на базі частин мови мисленневих (логічних) структур, які є відображенням певних природних сутностей та стереотипів відношень. Це передусім такі структури, як структура предикації, структура модифікації та структура координації (про структуру комплементації мова йтиме далі). Так, перша з цих структур (вона ж і є головною) — структура предикації — є відбиттям сутнісних відношень між матерією та її рухом (буттям), унікальних за своїм характером. До того ж це відношення двох рівнозначних, але прямо протилежних за характером величин. Структура модифікації є відношенням між матерією та її властивістю, ускладненою відношенням підпорядкованості, залежності другого компонента від першого. Структура координації, на відміну від попередніх структур, є змістово пустою, тобто суто формальною: вона лише робить акцент на однорідності поєднуваних рівнозначних сутностей, незалежно від їхньої природи. Зважаючи на високий ступінь абстракції цих структур, маємо підстави асоціювати їх з якісно новим етапом психогенези — появою *homo sapiens*.

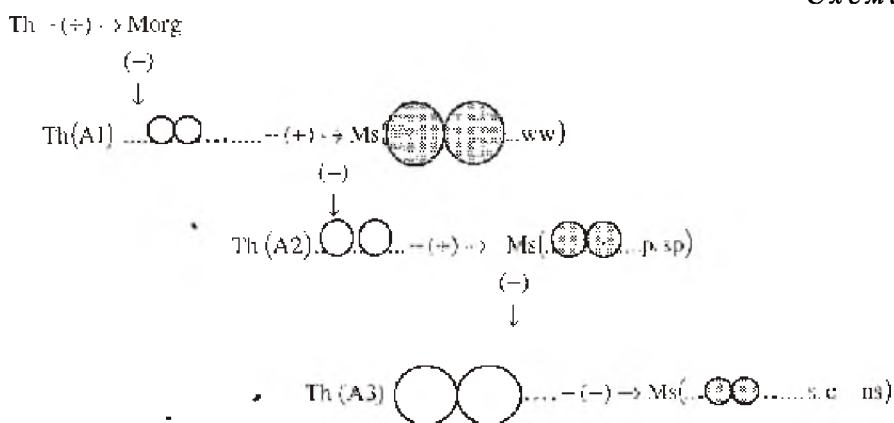
Вийшовши на якісно новий етап абстрагування, мислення, за внутрішнім законом своєї логіки, знову прагне до об'єднання з матерією, щоб і цього разу мати можливість бути вираженим. Необхідну матерію мислення знаходить у вже існуючому флективному оформленні частин мови, доопрацьовує його, пристосовуючи до своїх потреб. Як наслідок, з'являються відповідні мисленневим мовні (синтаксичні) структури: структура предикації, матеріальним вираженням якої є граматичне узгодження між підметом і присудком, певне просодичне оформлення; структура модифікації, виражена узгодженням між означенням (модифікатором) та означуваним (головним словом), а також структура координації, матеріальне вираження якої взяли на себе сурядні сполучники, а в окремих випадках — просодія.

Ще раз відзначимо, що головною серед цих логіко-мовних структур є, безсумнівно, структура предикації. Її поява відіграла вирішальну роль у психогенезі. Когнітивне значення цієї структури полягає в тому, що вона є моделлю світу, механізму його саморозвитку, точніше — моделлю світового процесу. В основі цієї структури лежить вербалізоване органічне поєднання двох сутнісних концептів об'єктивної дійсності: субстанціального концепту, усвідомлюваного як суб'єкт думки, та концепту буття концепту-суб'єкта думки. Предикація має також безпрецедентне комунікативне значення, адже формула цієї структури — $S + P$ — є фактично формулою думки, наповнюючи складники якої відповідними смислами, втіленими у слова, можна вербалізувати результат усвідомлення будь-якого процесу об'єктивної дійсності. За комунікативними функціями структура предикації подібна до монетарної одиниці, адже, як і остання, вона

слугує засобом обміну, накопичення та збереження інформації для подальшого передавання її наступним поколінням. Не менш важливою функцією структури предикації є її креативна функція: засобом структури предикації можна відтворювати не лише об'єктивно існуючий світ, а й створювати гіпотетичний, уявний. Саме завдяки структурі предикації, її безпрецедентним когнітивним, комунікативним та креативним якостям людство не лише змогло вижити, а й здійснити якісно новий стрибок у своєму розвитку та розвитку мови⁸.

Утворення синтаксичних структур, насамперед структури предикації, є вершиною психогенези — останнім рубежем абстрагування, який мислення пододало на шляху природного, буденного осягнення світу, його основних законів. Пояснюється це такою закономірністю: чим вищий ступінь абстракції поняття, тим бідніше його матеріальне втілення (не випадково математичні поняття представлені так скупко — лише цифрами і символами), і, навпаки, чим нижчий ступінь абстракції, тим насиченіше його матеріальне вираження. Це, власне, приводить до того, що матеріальний «плацдарм», від якого відштовхується мислення, розпочинаючи кожний новий виток абстрагування, поступово біднішає, аж поки не вичерпується зовсім. Так, власне, й сталося у випадку із синтаксичними структурами, які фактично вичерпали всю можливу матерію, проте за якими стоять поняття найвищого ступеня абстракції. Цей етап розвитку психогенези представимо графічно схемою 4, де (+) → приєднання; (–) → відрив; A1, A2, A3 — абстракція першого, другого і третього ступенів; Th — мислення; Morg — органічна матерія; Ms — звукова матерія; O — концепти; ww — праслова; p.sp. — частини мови; s. c-ps — синтаксичні конструкції.

Схема 4

Комунікативно-структуруючий етап психогенези. Особливістю цього етапу, порівняно з попереднім, є кардинальна зміна руху мислення: замість руху «вгору», тобто до ще більшої абстракції, мислення починає рухатися «вшир», спрямовуючи свої зусилля на задоволення не стільки когнітивних потреб мовця, скільки комунікативних. Що ж до іншого, то цей етап практично нічим не відрізняється від попереднього: як і останній, він цілковито підпорядкований дії першого фактора (F₁), точніше, його конкретному репрезентанту на цьому етапі психогенези — фактору (F₂). Значущість цього етапу полягає в тому, що він є початком структурування природної мови.

⁸ Жаборюк О. Комунікативно-когнітивна сутність мови та мовлення (філософські аспекти) // Мовознавство. — К., 2004. — № 1. — С. 39–44.

Процес структурування здійснюється шляхом кількаразової логіко-мовної обробки вже існуючого мовного матеріалу: внутрішньої перебудови структур, поєднання їх з компонентами інших структур. Завдяки цьому відбувається урізноманітнення мови. З'являються похідні синтаксичні утворення, симбіотичні частини мови. До перших належать, зокрема, так звана англ. конструкція *There is*, нім. *Es gibt*, так зване вставне англ. *it*, нім. *es*⁹, до других — такі частини мови, як дієприкметник теперішнього та минулого часу, герундій тощо.

Найбільш плідною в цьому плані виявилася структура предикації, що цілком природно з огляду на її значущість. Вона стає свого роду «відправною базою», відштовхуючись від якої та проводячи з якою різного роду логічні операції, мислення створює низку варіацій цієї структури, чимало з яких, пройшовши відповідну апробацію та шліфування мовленням, набуває статусу цілком самостійних структур. Це, зокрема, такі структури, як різні комунікативні типи речення, категорія стану тощо¹⁰, конструкції із вторинною предикацією. Удосконалюється й сама структура предикації за рахунок уведення в неї комплементів, що урізноманітнює типи присудка і, як наслідок, збільшує його комунікативний потенціал. Слід зауважити, що саме нерозуміння вторинності цих утворень, їхньої симбіотичності та хибна практика ототожнення їх із базовими мовними засобами є головною причиною того, що в сучасній лінгвістиці вони є проблемними. Ще одним негативним наслідком нерозуміння цього є досить вразливе, на наш погляд, твердження щодо асиметрії між мисленням (значенням) та мовною формою, яке, на жаль, набуває статусу методологічного постулату в багатьох лінгвістичних теоріях. Процес структурування, хоч і уповільнено, але триває й досі.

Когнітивно-деструктивний етап психогенези. Завершивши процес структурування, мислення знову змінює напрям свого руху — «вглиб». Причиною цього є осягнення розумом людини не лише чітко окреслених форм природи (матерії), але і її перехідних, симбіотичних форм, інакше кажучи, її нюансів. На практиці ця зміна руху мислення означає рух від предикації до предикативності, але предикативності нового типу — логічної, яка полягає в деструктуризації окремих компонентів створеної ним мовної системи та виникнення на їх основі якісно нових засобів, які більш адекватно відповідали б зростаючим запитам мислення.

Відокремившись від мовної площини і немовби споглядаючи її з відстані, мислення починає виконувати з її базовими структурами логіко-мовні операції, спрямовані на нівелювання їхніх диференційних ознак та на зрощення цих структур між собою. Цим самим мислення також знімає й супутній діалектичний конфлікт між загальним (мовним) та індивідуальним (мовленнєвим), який у цей період психогенези знову загострюється (на початку психогенези, як зазначалося, цей конфлікт був між індивідуальним і загальним).

⁹ *Жаборюк О.* Проблема «вставного it» в сучасній англійській мові // *Мова : Наук.-теорет. часопис.*— Одеса, 2002.— № 7.— С. 78–81; *Жаборюк О.* Граматична сутність т. з. «емфатичного it» в сучасній англійській мові з позицій теорії віддзеркалення // *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна.*— X., 1999.— Вип. 461.— С. 60–66.

¹⁰ *Жаборюк О.* Категорія стану у контексті взаємодії між мисленням та мовою (на матеріалі англійської мови) // *Вісн. Харків. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна.*— X., 2004.— Вип. 635 (ювілейний).— С. 44–52; *Жаборюк О.* Еволюційно-історичні передумови омонімічного характеру англійської структури *be + -ed* // *Мова і культура.*— К., 2007.— Вип. 9. Т. (94).— С. 156–161.

Основним об'єктом цих операцій є такі структури, як структура предикації та структура модифікації, що цілком природно з огляду на їхню спорідненість¹¹. Так, унаслідок простої перестановки компонентів структури модифікації певного висловлення (при цьому без жодних порушень їхнього морфологічного оформлення) та завдяки таким просодичним засобам, як предикативна пауза та відповідна інтонація, відбувається часткова руйнація структури модифікації та набуття нею ознак структури предикації. Результатом цього є нове мовно-мовленнєве симбіотичне утворення — напівмодифікація-напівпредикація, здатне передавати напівтони усвідомлюваного. Особливо чітко ці зміни в мисленні та мові спостерігаються в мовах з розвинутою флективною системою, зокрема у слов'янських, порівняймо, наприклад, такі висловлення, як укр. *Кавуніє* — *цілі гори*, рос. *Воды* — *по-колону*, що утворилися з модифікативних структур *Цілі гори кавуніє* та *По-колону воды*. Ці та подібні утворення, як відомо, досі залишаються предметом гострих дискусій серед славістів¹². Цікаво, що це явище наявне і в англійській мові, однак зі зворотним напрямком дії: мисленнєво-мовній обробці піддається вже не структура модифікації, як у східнослов'янських мовах, а, навпаки, структура предикації, з якої вилучається дієслово-зв'язка і нівелюється предикативне інтонаційне оформлення. Результат цієї операції той самий: породження висловлення, яке є симбіозом двох структур — предикації та модифікації, напр.: «Oh, God, you should have seen it... Women and kids __ screaming, police and everybody else __ cursing me... Miles of cars __ tooting like hell» (Дж. Герпіот), «Ten thousand came in at six this morning. Another ten thousand __ expected at nine» (Дж. Олдрідж). Утворені таким чином висловлення відзначаються динамічністю, емоційністю. Вони не стільки констатують події, скільки створюють образ того, що відбувається. Це свідчить про те, що вони набувають ознак, характерних для мовлення.

У слов'янських мовах поряд зі структурою модифікації подібної операції зазнає ще й структура комплементатії, зокрема у формі дієслівного керування: *виходити з когось щось*; *давати комусь стільки-то (років)* тощо. Ця операція відмінна від попередньої випусканням дієслова, предикуюванням одного комплементу щодо другого за допомогою відповідних просодичних засобів, а іноді й лінійної перестановки комплементів залежно від комунікативної доцільності їхніх смислів. Наприклад: укр. *З неї* — *добра господиня*; рос. *Ей* — *под сорок, Ребенку* — *годик* тощо. Як бачимо, у всіх цих випадках мисленню вдається досягти ефекту таких суто мовленнєвих ознак, як розмитість, неоднозначність, динамічність, тобто всього того, чого воно, власне, й прагнуло.

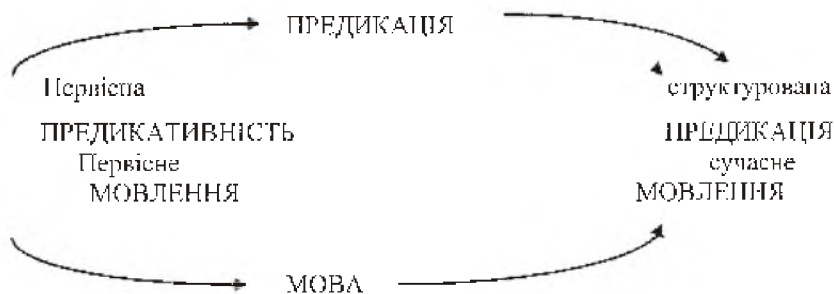
Зважаючи на те, що базою формування цього типу предикативності стали логіко-мовні структури, можна умовно назвати її структурованою предикативністю, на відміну від первісної предикативності. Розуміння сутності структурованої предикативності є не лише важливим для розв'язання проблеми місця в системі мови породжених нею висловлень та їхнього граматичного статусу, а й з погляду методики викладання мови, зокрема як іноземної, передусім таких мов, як українська чи російська. Адже досягнувши сам принцип цього явища, студент-іноземець значно легше і швидше зможе опанувати цей досить своєрідний аспект функціонування східнослов'янських мов.

¹¹ Сазыкина Т. П. Синтаксический статус и члены простого предложения современного английского языка // Наук. зап. : Сер. «Філол. науки (мовознавство)». — Кіровоград, 2001. — Вип. 31. — С. 101–108.

¹² Золотова Г. А. Коммуникативные аспекты русского синтаксиса. — М., 1982. — С. 135–136.

Таким чином, основні етапи психогенези формують цикл. Це стосується як її мисленнєвого, так і мовного складника. Так, почавши з первісної предикативності, мислення еволюціонує в напрямку до предикації — «вершини» психогенези, а досягши її, знову прямує до предикативності, але цього разу якісно нового типу — до структурованої предикативності. Відповідні формам мислення стадії розвитку проходить і природна мова: первісне мовлення — мова (логіко-мовні структури) — сучасне мовлення, яке ґрунтується на явищі структурованої предикативності (див. схему 5).

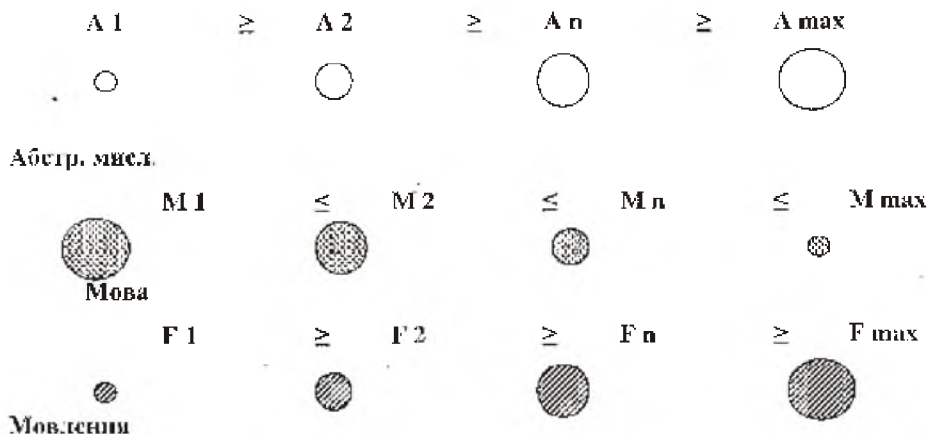
Схема 5

Циклічний характер розвитку мислення й природної мови свідчить про їхню цілковиту підпорядкованість фундаментальним законам природи, зокрема закону безперервного руху речей. Цей факт у природничих науках, а відтак і в наукознавстві, вважається чи не найважливішим доказом вірогідності наукової теорії.

Крім циклічності простежується й ще одна важлива внутрішня закономірність психогенези: залежність між ступенем абстракції мислення, насиченістю мовних одиниць матерією та ступенем мовленнєвої гнучкості останніх. Ці три характеристики психогенези, як свідчить аналіз, мають взаємозалежний характер, що добре видно зі схеми 6, де А — абстракція; М — матерія; F — гнучкість; \geq — зростання; \leq — зменшення.

Схема 6

Отже, збільшення ступеня абстракції мислення в процесі еволюції неминуче приводить, що цілком природно, до зменшення матеріальної насиченості відповідних мовних одиниць. У свою чергу, це сприяє їхній гнучкості в мовленні, робить більш придатними для комунікації. Звідси випливає, що найменш абстрактними і водночас найменш гнучкими в мовленні є найдавніші мовні одиниці — слова. У той же час вони найбільше матеріально насичені, адже являють собою певної довжини звукові ланцюжки. Вочевидь саме це є причиною того, що лексичний шар мови є «полігоном» дії низки лексичних процесів, спрямованих на розблокування застигlosti слів. Вершина ж абстракції — синтаксичні структури — є матеріально найменш насиченими (флексії, порядок слів тощо), натомість вони відзначаються максимальною мовленнєвою гнучкістю. З цього випливає, що предикація, вийшовши із предикативності, за внутрішньою логікою свого розвитку прагне до розчинення в останній. Те саме простежується і в мові: розвинувшись із мовлення, мова поступово вичерпує матеріальний ресурс свого розвитку і, врешті-решт, зливається з мовленням.

Виявлені нами факти — циклічність розвитку мислення й мови, а також взаємозалежність між такими їхніми властивостями, як ступінь абстракції мислення, рівень насиченості матерією мовних одиниць та мовленнєва гнучкість останніх, — не лише дають повніше уявлення про психогенезу, вони важливі й для розкриття принаймні ще одного, тісно пов'язаного з психогенезом, явища — онтогенези.

Узагальнюючи викладене, можна запропонувати, з певними застереженнями, можливі варіанти визначень мислення, мови й мовлення, що впливають з нашого розуміння процесу психогенези. Мислення — процес відображення та фіксації у свідомості людини засобом абстрагування сутнісних законів природи. Природна мова — вербальна фіксація мисленнєвих абстрактних одиниць, які є відображенням сутнісних законів природи. Мовлення — це свого роду динамічний медіум між мисленням та мовою, середовище їх безперервної взаємодії, результатом якої є поступальний розвиток останніх.

З огляду на запропоноване нами розуміння психогенези чіткіше простежуються відмінність та взаємозв'язок між психологією і логікою, з одного боку, та логікою і філософією, — з другого. Зрозумілішою є також кореляція між такими поняттями формальної логіки, як «концепт» та «судження».

(Одеса)

O. A. ZHABORUKA

THE PROBLEM OF PSYCHOGENESIS FROM THE VIEWPOINT OF THE THEORY OF LOGICO-GRAMMATICAL DYNAMICS

The article is an attempt to verify the explanatory force of the new syntactic theory suggested by the author on one of the fundamental problems of linguistics — the problem of psychogenesis.

Key words: psychogenesis, language thought, speech, predication, predicativeness, syntactic structures.